

ORTA HELLAS DÖNEMİ MAT BOYALI SERAMİĞİ VE LİMAN TEPE'DE ELE GEÇEN MAT BOYALI SERAMİĞİN EGE ARKEOLOJİSİ KÜLTÜREL GELİŞİMİNDEKİ ÖNEMİ

MIDDLE HELLADIC MATT PAINTED POTTERY AND THE IMPORTANCE OF MATT PAINTED WARES FROM LİMAN TEPE IN THE CULTURAL DEVELOPMENT OF THE AEGEAN REGION

* Sevinç GÜNEL

Anahtar sözcükler: Mat boyalı seramik, Orta Tunç Çağı, Ege Bölgesi, Liman Tepe
Keywords: Matt painted pottery, Middle Bronze Age, Aegean Region, Liman Tepe

Matt painted pottery, along with Minyan ware, forms an important group of finds in the ceramic development of the Aegean region, especially on Mainland Greece in the Middle Helladic Period. When the history of research on matt painted pottery is taken into consideration, the definition and classification of the ware has been undertaken according to its fabric, its surface treatment and decoration style. Generally, matt painted wares, which are classified under fine and coarse fabric groups, have a reddish-buff, greenish-yellow or cream paste. The surface is usually white or cream slipped and bears red, brown-red or darker painted decoration. The motifs, usually bordered by horizontal or vertical bands and concentrated on the neck or the body, include hatching, zig-zags, triangles and circles. Zig-zags or circles bordered by horizontal lines are frequently found on large-sized vessels like amphorae and pithoi. Cross-hatching, wavy lines, concentric circles and thin lines forming a cross-like pattern surrounded by a circle are also present among decorative motifs. Flecks of "gold-mica", present among the inclusions found in the fabric of matt painted ceramics, have enabled interpretations on the production of this pottery group. The matt painted pottery from the island of Aegina in the Saronic Gulf has played an important role in the research in this field. The preponderance of matt painted ceramics from Kolonna on Aegina, as well as the results obtained from clay analyses, concentrated attention on Aegina and even led to interpretations that this island was a centre of production for this group of ceramics.

The inclusion of Western Anatolia within the area of distribution of matt painted ceramics in the Aegean is undoubtedly important for demonstrating the extent and development of interregional cultural relationships. The matt painted ceramics from the Middle Bronze Age levels of Liman Tepe (Urla-İzmir), have supplied new data which reflect these relationships. The Middle Bronze Age Levels 3-4 of Liman Tepe, with oval-plan buildings, have yielded matt painted ceramics. The fabric is sandy and of medium quality, varying in colour from yellow and greenish-yellow to pink. The surface of the vessels were slipped in the same colour as the fabric and bears decoration in reddish-brown, brown or purple paint. The motifs faithfully reflect the decoration style of the Middle Hel-

ladic matt painted wares. All these characteristics support the view that the matt painted pottery of Liman Tepe can be interpreted as of Aeginetan origin. Final conclusions and interpretation, however, can only be reached when clay analysis is undertaken.

Liman Tepe, with its Minyan and matt painted wares, proves itself to be an important centre in understanding interregional relations of the Aegean world both chronologically and culturally.

Mat boyalı seramik Ege bölgesinde ve özellikle Kıta Yunanistan'da Orta Hellas dönemi seramik gelişiminde Minyas seramiğinin yanı sıra önemli bir buluntu grubunu temsil etmektedir. Mat boyalı seramik Yunanistan'da Minyas seramiği sonrasında görülen ve gelişimini Orta Hellas dönemi boyunca gösteren bir seramik grubudur. Mat boyalı seramik ile ilgili **araştırma tarihçesine** bakıldığında öncelikle seramiğin tanımlanması ve sınıflandırılmasına yönelik değerlendirmeler dikkati çekmektedir. Buna göre bu gruba verilen seramikte özellikle **hamur niteliği, yüzey işlenişi ve süsleme stili** açısından kendine özgü belli özellikleri saptamak mümkündür.

Araştırma tarihçesi kapsamında, orta ve güney Yunanistan bölgelerinde ele geçen mat boyalı seramik örnekleri incelendiğinde, buluntu yerlerine göre, farklı tanımlamalara ve sınıflandırmalara gidildiği gözlenmiştir. Bu çalışmalardan ilkinin, A. Furtwängler ve G. Loeschcke'nin yayınlarında geçen ve Mykenai'de H. Schliemann kazılarında açığa çıkartılmış olan kuyu ve sanduka mezarların oluşturduğu A Mezar Çemberi'ne ait boyalı seramik buluntuları kapsamaktadır. Bu çalışmada ele alınan boyalı seramik örnekleri, iki grup altında toplanmıştır. Bunlardan ilki, mat boya bezeli diğeri ise, kahverengi parlak perdahlı gruptur. İlgili çalışmada bu örnekler, mat boyalı seramik tanımıyla verilmiştir¹. Bu yayında mat boyalı seramik ile ilgili malzeme ve teknik açıdan kendi içinde de bir ayrım yapılmaktadır. Bu ayrımın göre, çark yapımı, kaba nitelikli, kırmızı hamurlu ve perdahlı bir yüzey işlenişine sahip kırmızı ve kahverengi grup; diğeri ise, el yapımı olan kaba nitelikli kahverengimsi-kırmızı renkte mat boyalı gruptur².

Kıta Yunanistan'da geniş bir yayılım alanı gösteren mat boyalı seramik ile ilgili Korakou'da ele

geçen örnekler malzeme ve teknik açıdan yapılan ayrımlara yeni değerlendirmeler katmıştır³. Korakou'da ele geçen mat boyalı malzeme üç grupta ele alınmaktadır. İlk grubu, kaba nitelikli, kahverengi ya da siyah renkte geometrik bezemeli büyük boyutlu kaplar; ikinci grubu, ince nitelikli, çark yapımı olan kahverengi ve siyah renkte bezemeli ufak boyutlu kaplar; üçüncü grubu ise, çark tekniği gösteren boyalı kaplar oluşturmaktadır⁴. C. W. Blegen, Korakou'ya ait mat boyalı seramiği, genel tanımlamalarıyla "kaba seramik", "ince seramik" ve "çok renkli seramik" olmak üzere alt başlıklar altında vermiştir⁵.

Diğer buluntu merkezleri arasında yer alan Eutresis'deki mat boyalı örnekler, "mat boyalı seramik" ve "sarı Minyas mat boyalı seramiği" olmak üzere hamur ve yüzey niteliklerine göre belli gruplar altında toplanmıştır⁶. Bu ayrımın ilk grup, kaba nitelikli, sarımsı-yeşil hamurlu; yine kaba nitelikli, kırmızı hamurlu ve ince nitelikli, beyaz astarlı yüzey işlenişine alt sınıflandırmalar halinde değerlendirilmiştir. Öte yandan ikinci grubu temsil eden "sarı Minyas mat boyalı seramik" ise, tek renkli ve çok renkli olmak üzere iki grup altında ele alınmıştır⁷.

Kıta Yunanistan'da Orta Hellas dönemi mat boyalı seramik buluntularını kapsayan ayrıntılı bir araştırma R. J. Buck'un doktora çalışmasıdır⁸. Bu çalışmada, geniş bir dağılım alanında farklı merkezlerden ele geçen mat boyalı seramik buluntuları iki ana başlık altında toplanmıştır⁹. Bu gruplar kaba nitelikli ve ince nitelikli olmak üzere adlandırılmaktadır. Kaba nitelikli mat boyalı seramik, hamur ve yüzey işlenişleri açısından kendi içinde varyasyonlar oluşturur. Bunlar, kırmızımsı-devetüyü rengi ya da yeşil renkte hamur ve astarlı olup, kahverengimsi-kırmızı ve siyah mat boyalı malzemeyi temsil eden deve-

tüyü-yeşil seramik; diğeri ise, kırmızı hamurlu, beyaz ya da krem-bej yüzey rengine sahip beyaz astarlı seramik olarak adlandırılan gruplardır. Kaba nitelikli mat boyalı seramikte üçüncü varyasyonu hamuru iyi pişmiş, kırmızı renkte, kırmızımsı-siyah renkte boya bezemeli kırmızı seramik oluşturmaktadır. Kaba malzemede son grup ise, kırmızımsı-kahverengi hamurlu, kırmızımsı-siyah yüzeyli ve krem-si-bej boyalı bir malzemeyi veren koyu yüzey üzerinde açık mat boyalı kaplar yansıtmaktadır¹⁰. Mat boyalı seramiğin ikinci ana grubunu temsil eden ince nitelikli seramik buluntuları arasında ise, yeşilimsi-sarı hamur rengine, mat boya bezemesi siyah, koyu eflatun / bordo ve kırmızımsı-kahverengi olan yeşilimsi-sarı mat boyalı seramik altında toplanan örnekler bulunmaktadır. Öte yandan sarı Minyas başlığı altında ele alınan mat boyalılarda, hamur rengi sarı ya da pembemsi-devetüyü, astar rengi portakalımsı-sarı renkten devetüyümsü-pembe renklerine giden, koyu mor ya da kahverengi boyalı örnekler görülmektedir. Bunun yanı sıra polikrom seramik başlığı altında toplanan diğer mat boyalılar da ise, hamur rengi kırmızı ya da pembemsi-devetüyü; astar rengi ise, devetüyüdür. İki rengin uygulandığı boya bezemede kırmızı ve siyahtan koyu kahverengiyeye giden tonlar ile ana motiflerde kırmızı rengin kullanıldığı, dış hatların ise, siyahla belirginleştirildiği ve aynı zamanda beyaz rengin de kullanıldığı örnekler, polikrom mat boyalı seramiği karakterize etmektedir¹¹.

Orta Hellas dönemi mat boyalı seramik buluntularıyla ilgili ayrıntılı ele alınmış olan bu sınıflandırma, C. W. Blegen ve H. Goldman'a ait değerlendirmelerin bir kombinasyonunu yansıtmaktadır. R. J. Buck'a ait kaba ve ince nitelikli ana başlıklar taşıyan bu ayırmada malzeme, kendi içinde de son derece zengin gruplar oluşturmaktadır. Ayrıca R. J. Buck, Kiklad'lara özgü bazı kap formlarının ve süsleme tekniklerinin ve hatta motiflerin mat boyalı seramik repertuvarına alındığı ve üretildiği görüşünü benimsemiştir. Buck tarafından, Kiklad üretimi örneklerin Orta Hellas döneminde, Saronik ve Argolis körfezlerinde tanındığı vurgulanarak, iki bölge arasındaki ilişki-

lerin söz konusu seramik gelişimiyle de takip edilebileceği belirtilmiştir. Bu bağlamda, mat boya ile süsleme tekniğinin Orta Hellas dönemi başından hemen sonra Kiklad mat boyalı seramiğinden etkilendiği ve gelişimini yeni kap formu ve süsleme anlayışıyla geliştirerek Orta Hellas dönemi boyunca kullanıldığı öne sürülmüştür¹².

Orta Hellas dönemi seramik gelişiminde belli bir malzeme-teknik ve bezeme nitelikleriyle dikkati çeken mat boyalı seramiğin ilk kez D. Fimmen tarafından "Äginaware" olarak adlandırılması ise, dikkatlerin Saronik körfezinde bulunan Aegina adasında yoğunlaşmasına neden olmuştur¹³. D. Fimmen'in bu yorumu hiç kuşkusuz belli kanıtlara dayanmaktadır. Bunlardan ilki, Aegina adasının kuzeybatısında Kolonna kazılarında ele geçen zengin bir mat boyalı seramik buluntusu diğeri ise, seramik üretimindeki kil yapısının Aegina'ya özgü volkanik bir yapı göstermiş olmasıdır. Aegina'nın Orta Hellas seramiğinin üretim merkezi olarak görülmek istenmesi araştırma ve değerlendirmelerin de bu konu üzerinde yoğunlaşmasında etken olmuştur. Öte yandan Lerna'da ele geçen ithal kaplar da bu yoruma yeni boyutlar getirmiştir. C. W. Zerner, Lerna'da Orta Hellas dönemi başına ait mat boyalı seramik buluntuları ışığında yaptığı sınıflandırmada siyah, kumlu seramik ve "altın mikalı" (gold mica) mat boyalı grupları tespit etmiştir¹⁴. Bu sınıflandırmada "altın mika" katkılı mat boyalı seramiğin Aegina'dan ithal olduğu belirtilmektedir¹⁵. Altın mika katkılı mat boyalı seramik örneklerinin Aegina adası ile bağlantılı olduğu görüşü, farklı araştırmacılar tarafından da dile getirilmiş ve bu bağlamda Aegina'nın üretim merkezi olarak yorumlanmasını seramikle ilgili kimyasal ve petrografik analiz çalışma sonuçları da desteklemiştir¹⁶.

Aegina'da Kolonna kazılarında ele geçen ve çok zengin bir kap repertuvarı oluşturan mat boyalı seramik buluntuları, Aegina'nın Orta Hellas seramiğinin üretim merkezi olarak görülmesinde önemli bir rol oynamaktadır¹⁷. Özellikle seramik üretiminde kullanılan kilin Aegina'nın jeolojik yapısına özgü bir malzeme göstermesi, söz konusu yorumları desteklemektedir. Bu konuda

Kıta Yunanistan'da ele geçen mat boyalı seramiğin Aegina'dan ithal edilmiş ya da Aegina'lı çömlekçiler tarafından üretilmiş olabileceği değerlendirilmelerine de gidilmiştir¹⁸. Bu nedenle Aegina, Orta Hellas dönemi kültürel yapısında kentleşme anlamında sağladığı katkılarının yanı sıra seramik gelişimiyle de dikkatleri üzerine çeken bir merkez konumunda olmuştur¹⁹.

Orta Hellas dönemi Aegina seramiğiyle ilgili Kolonna kazılarına ait yayınlar, mat boyalı seramiğin ayrıntılı bir şekilde tanıtılmasında ve diğer merkezlerle karşılaştırılmasında hiç şüphesiz önemli bir yer tutmaktadır²⁰. İlgili yayında kap formları ve süslemeyi kapsayan bölüm, çalışmanın çekirdek kısmıdır. Süsleme biçimlerine göre belli stil gruplandırılmasına gidilerek bu çerçevede mat boyalı seramiğin kronolojik bir gelişimi de verilmektedir²¹. Süsleme biçimleri ışığında mat boyalı seramik, "erken (*früh*)", "olgun / gelişmiş (*reifer*)" ve "geç (*spät*)" olmak üzere stil gruplamaları altında değerlendirilmektedir. Bu ayırım aynı zamanda kronolojik bir gelişim de ortaya koymaktadır. Buna göre, "erken stil", Kolonna'nın VII-VIII. yerleşmelerinde görülmektedir. Bu yerleşmelere ait seramikte süsleme kapların üst yarısında yoğunlaşmıştır. "Olgun / gelişmiş stil", IX. yerleşmenin mat boyalı seramik buluntuları için tanımlanmıştır. Bu stilde süsleme yatay ve enine bantlar içine yerleştirilmiş motiflerin kabın gövdesinde yoğunlaştığı örneklerle temsil edilmektedir. "Geç stil" grubuna ait mat boyalı seramik ise, Kolonna'nın X. yerleşmesine verilmektedir. Bu yerleşim katı, seramik üretiminde pek çok yabancı etkilerin izlendiği ve bu etkilerin süsleme geleneğinde de dikkati çektiği bir dönemi yansıtmaktadır²². Aegina mat boyalı seramiğin stilistik gelişimiyle ilgili olarak R. Wünsche, kapların süsleme ve form gelişimini üç stilde toplamıştır²³. Bu değerlendirmeye göre, mat boyalı seramikte erken formlar, "**dichter Stil**"; gelişmiş safhayı temsil eden iri pithos örnekleriyle tanınan "**reifer Stil**" ve son olarak "**Spätstil**" tanımlaması altında toplanan geç safhanın buluntularıdır. Söz konusu stil grupları içinde mat boyalı seramiğin erken formlarına ait "**dichter Stil**", Erken Hellas dönemi Yunanistan ve Kiklad kap formla-

rının bir kombinasyonu olarak görülmek istenmiştir. Buna göre, Erken Hellas III ve Erken Kiklad III döneminin boyalı seramiğindeki süsleme biçimleri ve nitelikleriyle benzerlik kurulmaktadır²⁵.

Öte yandan Aegina mat boyalı seramiğin form ve süslemeleriyle ilgili bu stilistik düzenlemenin özellikle orta ve güney Yunanistan'daki ithal "altın mikalı" mat boyalı seramiğin bulunduğu merkezlerin kronolojik diziniyle uymadığı dikkati çekmiştir²⁶. Konuyla ilgili olarak J. Maran'ın yapmış olduğu saptamalar, bu tartışmaya yeni boyutlar kazandırmaktadır. Aegina'da Kolonna'nın IX. yerleşmesinde olgun / gelişmiş stil altında toplanan "altın mikalı B grubu" amphoraların Lerna'da ele geçen paralelleri, Orta Hellas döneminin başlarına aittir²⁷. Bu ayırma göre, Lerna amphoraları OH I dönemine tarihlenmektedir. Bu ise, Kolonna'nın VII. yerleşmesi ya da en geç VIII. yerleşmesine paralel bir dönemin malzemesidir²⁸. Ayrıca dikey çizgi taramalı ve çift üçgen motifli süslemelerin uygulandığı kaseler Kolonna'nın IX. yerleşmesine aittir²⁹. Oysa Lerna'da ele geçen benzer motifli B grubu mat boyalı örnekler, yine OH I dönemine tarihlenmektedir³⁰. Öte yandan "A grubu" altında ele alınan omuz kısmında konsantrik dairelerin görüldüğü amphoralar, Kolonna'nın X. yerleşmesine verilmiş olup, "geç stil" altında değerlendirilmiştir³¹. Paralellerine ise, Keos- Ayia Irini'de IV. safhada rastlanmaktadır³². Ayia Irini'ye ait mat boyalı seramik örnekleri zaman olarak Kolonna'nın X. yerleşmesiyle değil IX. yerleşmesiyle paralel bir dönemi vermektedir. Söz konusu amphoraların kullanım süreci, Orta Hellas döneminin son safhalarına ve hatta Geç Hellas I dönemine de uzanmaktadır³³. Görüldüğü gibi kronolojik bir gelişim içinde ele alınan Aegina mat boyalı seramiğin stilistik ayrımıyla ilgili tartışma, ayrıntılı olarak J. Maran tarafından yapılmış bir değerlendirmeyle dikkatleri bir kez daha mat boyalı seramik üzerine çekmiştir. Bu bağlamda yapılan karşılaştırmalar, kesin bir stratigrafik bir ayrımı vermeyen Aegina seramiğinde bazı sorunların göz ardı edilemeyeceğini göstermiş ve söz konusu stil analiziyle kronolojik bir ayırma gidilmesinin

sakıncaları ortaya konmuştur³⁴.

Mat boyalı seramik ile ilgili malzeme ve teknik açıdan yapılan sınıflandırmaların yanı sıra kronolojik değerlendirilmesiyle ilgili sunulan titiz bir çalışma, Thessalia bölgesinde Pefkakia-Magoula'ya aittir³⁵. Pefkakia-Magoula mat boyalı seramiği ince ve kaba malzeme olmak üzere iki ana grup altında toplanmıştır. Kaba nitelikli mat boyalı seramik örnekleri yüzey niteliği ve yüzey işlenişleri açısından da alt gruplara ayrılmıştır. Bu ayrıma göre, beyaz astar üzerine koyu renkte boyalı seramik, kırmızıdan kahverengiye giden yüzey üzerinde koyu renkte boyalı seramik, kırmızıdan sarıya giden astar üzerinde koyu renkte boyalı seramik ve aynı astar renginde çok renkli mat boyalı seramik grupları olmak üzere çeşitlilik göstermektedir³⁶. Öte yandan ince nitelikli mat boyalı seramik örneklerinde de benzer bir ayrıma gidilmiştir. Bu gruplar ise, kahverengi, kırmızımsı-sarı yüzey üzerinde koyu renkte boyalı grup, kahverengi, beyaz astar üzerinde koyu renkte bezemeli grup, beyaz, sarı astar üzerine tek renkli ya da çok renkli boya bezemenin görüldüğü grup, açık kırmızı, sarı yüzey üzerinde mat boya bezemeli ve çark yapımı seramik, ince kırmızı astar üzerinde koyu bezemeli grup ve açık kırmızı, sarı yüzey üzerinde çok renkli mat boya bezemeli ve çark yapımı ve açık gri yüzey üzerinde koyu bezemeli olmak üzere oldukça zengin bir seramik buluntusunu vermektedir³⁷. Söz konusu çalışmada önemli bir ayrıntı, bu grupların Pefkakia-Magoula'da Orta Tunç Çağı'ndaki kullanım süreçlerinin safhalara göre verilmesidir. Böylece mat boyalı seramiğin kronolojik gelişim içinde safhalara göre yoğunluklarını ve gelişimini takip edebilmek mümkündür³⁸. Pefkakia Magoula mat boyalı seramik örneklerinin verdiği bu neticeler, Aegina buluntularının kronolojik açıdan safhalara göre ayrımında ve gelişiminde daha sağlıklı değerlendirmelerin yapılmasına olanak sağlamıştır.

Mat boyalı seramikte gerek hamur gerek yüzey işleniş ve gerekse renk tanımlarının yanı sıra **süsleme biçimi ve motiflerin** de kendine özgü tanımlara sahip olduğu dikkati çekmektedir.

Süslemede motifler yatay ve dikey sistemde uygulanmıştır. Motifleri sınırlayan yatay ve dikey kalın bantlar boyun ve gövdede yoğunlaşmaktadır. Dikey bantlar daha çok amphora ve pithos gibi büyük boyutlardaki kaplarda görülmektedir. Mat boyalı seramikte sıkça uygulanan motifler ise, çizgi taramaları, zikzaklar, üçgenler ve dairelerdir³⁹. Yatay bantlarla sınırlandırılmış zikzak ya da üçgenler en sık görülen motiflerdir. Tek çizgi ya da birbirine paralel çizgilerin oluşturduğu zikzaklar, pithos gibi büyük boyutlu kaplarda sıkça rastlanmaktadır⁴⁰. Öte yandan genelde ağız kenarı altında ya da boyunda rastlanan diğer bir motif, üçgen bezemelerdir. Ancak zikzak gibi üçgen motif de tek çizgi ya da birbirine paralel çizgiler halinde vurgulanmış olup gövdede sıkça rastlanan diğer bir bezemedir⁴¹. Süsleme programında dalga bezeme, yarım ya da tam daireler, konsantrik daireler ve daire içinde haç biçimini anımsatan ince çizgilerin oluşturduğu motiflere de rastlanmaktadır. Ayrıca kafes tarama ve çok yaygın olmasa da birbirine bağlı spiraller ve hayvan tasvirleri de mat boyalı seramiğin süsleme geleneğinde görülmektedir⁴².

Orta Hellas dönemi seramik gelişiminde böylesine zengin bir malzemeyi oluşturan mat boyalı seramiğin Batı Anadolu Bölgesi'nde de görülmesi hiç şüphesiz bölgeler arası kültürel ilişkilerin varlığını ortaya koyması açısından önem taşımaktadır. İzmir ili, Urla ilçesi Liman Tepe kazıları bu ilişkileri yaşatan önemli bir merkez konumundadır⁴³. Liman Tepe kazılarında ele geçen mat boyalı seramik, Ege dünyasıyla bağlantıları yansıtan seramik buluntuları içinde sadece bir grubu temsil etmektedir. Erken Tunç Çağı başından itibaren Geç Tunç Çağı'na değin uzanan geniş bir kronolojik dizin içinde, Liman Tepe'nin gerek Kıta Yunanistan ve gerekse Ege adalarıyla kültürel ilişkilerini destekleyen farklı seramik grupları ele geçmiştir. Liman Tepe mat boyalı seramik buluntuları, herşeyden önce stratigrafik açıdan belli bir tabaka malzemesi olması açısından da önemlidir⁴⁴.

Höyüğün kuzey kazı alanında V/4-V/5; V/6 ve Y/5 açmalarında açığa çıkartılan oval evlerin bu-

bulunduğu alandan ele geçen seramik buluntuları Orta Tunç Çağı seramik geleneğini ve kronolojisini en iyi yansıtan seramik gruplarını vermiştir. Özellikle III 3 ve 4. tabakalarına ait olan bu malzeme arasında yerli kırmızı astarlı ve perdahlı seramik ve mat boyalı seramik grupları gösterdikleri malzeme ve teknik özellikler nedeniyle ait oldukları dönemin iki önemli seramik grubu özelliğini taşımaktadır. Kırmızı astarlı ve parlak perdahlı yüzey niteliğine sahip kap örnekleri, belirgin bir malzeme grubu oluşturan seramik özelliğini taşımalarının yanı sıra keskin profil yapan kase ve gaga ağızlı testi formlarıyla İç Anadolu Eski Hitit Dönemi seramik geleneğini yansıtmaktadır⁴⁵. Bu malzeme grubu, Eski Hitit kültürünün Batı Anadolu'daki etkilerini ve yayılım alanını göstermesi açısından son derece önemli bulgulardır. Bu yakınlaşmanın sadece Batı Anadolu için değil Anadolu Arkeolojisi kültür tarihi açısından da önemi büyüktür.

Öte yandan kırmızı seramik grubuyla benzer tabaka malzemesini temsil eden mat boyalı seramik, Liman Tepe'nin Orta Tunç Çağı kronolojisinde destekleyici bir malzeme sunmaktadır. V/5 açmasında oval evin bulunduğu alandan ele geçen mat boyalı seramik arasında ağız ve boyun parçaları, Aegina malzemesi gibi kumlu bir hamur yapısına sahiptir (Res. 1). Hamur rengi yeşilimsi-sarı (5 Y 7/3 pale yellow) astar rengi içte ve dışta hamuru rengindedir. Silindirik biçimli boyun ve ağız kenarında görülen yatay bant bezemeler koyu kahverengidir (10 YR 3/2-3/3 very dark grayish brown). Omuz kısmından itibaren birbirine paralel yapılmış kalın bantlar ağız kenarına kadar devam etmekte ve ağız kenarının iç kısmında yine birbirine paralel çizgi taramaların oluşturduğu bir bezeme biçimiyle dikkati çekmektedir. Boyun ve omuzdaki süsleme geleneğine mat boyalı seramikte amphora gibi kaplarda sıkça rastlanmaktadır. Ancak ağız kenarının iç kısmındaki çizgi taramaya, Aegina ve Eleusis mat boyalı kaplarında karşılaşılmıştır⁴⁶.

V/4 açmasında Orta Tunç Çağı'nın 4. tabakasına ait (III 4) ocak kalıntılarının bulunduğu plankarelerden yerli seramiğin yanı sıra bulunan mat

boyalı seramiğe ait parçalar, hem hamur yapısı hem yüzey işlenişi hem de bezeme stili açısından tamamen Orta Hellas mat boyalıları yansıtmaktadır (Res. 2-7, Res. 31). Orta nitelikte, kumlu, ince kalker parçacıklarının da bulunduğu bir hamura sahip olup, hamur rengi, pembe (7.5 YR 7/4 pink) astar rengi içte, pembemsi-devetüyü (7.5 YR 6/6 reddish yellow), dışta ise, sarıdır (5 Y 8/2 white - 5 Y 7/3 pale yellow). Mat boya bezeme ise, kahverengi (10 YR 4/2 dark grayish brown - 10 YR 4/4 dark yellowish brown) tonundadır. Y/4 açmasında aynı tabaka malzemesi mat boyalı paçalarda da (Res. 8-10, Res. 32) ince çizgilerin oluşturduğu üçgen motif, pithos ya da amphora gibi kapalı kapların gövdesine ait olmalıdır. Bu parçalarda hamur rengi, sarımsı-devetüyü (7.5 YR 6/4 light brown), astar içte, hamur renginde olup dışta ise, yeşilimsi-bej renktedir (2.5 Y 7/2 light gray). Bej mat yüzey üzerinde uygulanan boya bezeme ise, kahverengidir (7.5 YR 4/2 brown). Orta Hellas mat boyalı seramikte daha çok büyük boyutlu kaplarda karakteristik bir süslemeyi gösteren kalın bantlar arasına yerleştirilmiş motiflerin oluşturduğu bezeme biçimi görüldüğü gibi, Liman Tepe örneklerinde de izlenebilmektedir⁴⁷. Söz konusu parçalarda koyu kahverengi tonda kalın bantlar (1.09 cm.) arasında birbirine paralel daha ince çizgilerden (0.29-0.34 cm.) oluşan zikzak bezeme stili, tamamen Aegina örneklerini yansıtır⁴⁸. Liman Tepe mat boyalı parçaları arasında dikkati çeken bir örnekte (Res. 2; 31) zikzak çizgilerin uç kısmındaki "kanca" görünümlü uzantının paraleli ise, sadece Aegina'dan bilinmektedir⁴⁹. Öte yandan kalın bantla verilmiş zikzak ve ince çizgilerin yer aldığı süsleme (Res. 3, Res. 31), Lerna'da da "altın mikalı" mat boyalı gruba ait bir amphora gövdesinde yatay kalın bantla ayrılmış ince çizgilerin oluşturduğu üçgen motifle bir arada uygulanmıştır⁵⁰. Yine ocak kalıntılarının bulunduğu yanık alandan ele geçen kalın yatay bantların oluşturduğu üçgen motifli bir başka örnek (Res. 13, Res. 33) benzer malzeme ve süsleme stilini vermektedir. Bu parçada hamur rengi sarı (2.5 Y 6/4 light yellowish brown), astar içte hamuru renginde, dışta ise, sarımsı-bej renktedir

(5 Y 7/4 pale yellow). Mat boya bezeme ise, mor renktedir (10 R 4/1 dark reddish gray). V/4 açmasında yanık topraktan ele geçen yatay ince ya da kalın bantların görüldüğü diğer parçaların (Res. 14-16, Res. 33) yanı sıra sarımsı-bej renkte mat astarlı yüzey işlenişine sahip gövde parçaları da bulunmuştur. Aynı buluntu kompleksi içinde söz edilebilecek bir başka gövde parçasında ise, bej-krem astar üzerinde (5 Y 8/2 white) kısmen korunmuş ve tam olarak motifin ne olduğu anlaşılamayan yine mor renkte (10 R 4/1 dark reddish gray) bir süsleme dikkati çekmektedir (Res. 27, Res. 33). Söz konusu bu parça ile astar, astar rengi ve bezeme rengi açısından benzer bir yüzey işlenişine sahip diğer mat boyalı parçalara V/5 açmasında rastlanmıştır (Res. 11-12). Bu örneklerle hamur rengi, pembemsi-bej (7.5 YR 7/6 reddish yellow) astar içte, sarımsı-devetüyü (10 YR 7/6 yellow), dışta ise, beyazımsı-bej renktedir (5 Y 8/4 pale yellow). Boya bezeme yine mor renkte olup (2.5 YR 3/4 dark reddish brown) yatay bantlar arasında çok az korunsun dikey çizgi taramanın oluşturduğu bir süsleme dikkati çekmektedir. Bantlarla sınırlandırılmış alanlar arasına uygulanan dikey çizgi taramaları, yine Orta Hellas mat boyalı seramiğin süsleme geleneği arasında bulunmaktadır⁵¹.

Öte yandan farklı kalınlıklarda yatay bant bezemenin görüldüğü diğer bir parça (Res. 17), Y/4 açmasında Orta Tunç Çağı'nın III 4 tabakasından daha geç bir seviyenin kalıntılarından ele geçmiştir. Ancak bu örnek de malzeme ve bezeme açısından yukarıda ele alınan mat boyalılarla tamamen benzer niteliklere sahiptir. Hamur rengi, sarımsı-bej (10 YR 7/6 yellow) astar içte, hamuru renginde, dışta ise, yeşilimsi-bej renkte (10 YR 8/4 very pale brown) olup kahverenginin açık ve koyu tonlarını veren (10 YR 4/2 dark grayish brown - 7.5 YR 6/6 reddish yellow) mat bezeme renklerini göstermektedir. Benzer hamur yapısında, mat yüzey ve bezeme biçimine sahip diğer bir mat boyalı parça ise, V/5 açmasında açığa çıkartılan oval eve aittir (Res. 18). Hamur rengi, pembemsi-bej (7.5 YR 7/6 reddish yellow), astar içte, pembe (7.5 YR 6/6 reddish yellow) dışta ise, açık sarıdır (5 Y 8/4 pale yellow). Söz

konusu parçada, koyu kahverengi-mor renkte bir boya bezeme görülmektedir (2.5 YR 3/4 dark reddish brown). Yatay kalın bant arasında birbirine paralel çizgilerin oluşturduğu üçgen - zikzak motif yine Aegina mat boyalı seramiğin tipik süsleme stilini vermektedir⁵².

Yatay ya da dikey bantlar ve bu bantlarla sınırlandırılmış üçgen ve zikzak gibi motiflerin sıkça uygulandığı süslemelerin yanı sıra Orta Hellas mat boyalı seramikte dikkati çeken diğer bezeme biçimlerine yine Liman Tepe mat boyalı seramik repertuarında rastlanmaktadır. Bu motiflerden biri, kalın bir daire bant içinde birbirine paralel ince çizgilerin oluşturduğu "haç işaretini" anımsatan bezeme biçimidir (Res. 20- 22, Res. 34)⁵³. Oval evlerin bulunduğu alandan ele geçen diğer ufak bir parça, yeşilimsi-krem hamurlu olup beyazımsı-bej astarlı ve kahverengi boyalıdır (Res. 22). Daire içine yerleştirilmiş ince çizgiler kısmen de olsa izlenebilmektedir. Paralelleri Aegina'daki örneklerin yanı sıra Attika Bölgesi, kuzeydoğu Peloponnes ve Keos adasında Ayia Irini olmak üzere geniş bir dağılım alanı vermektedir. Diğer bir motif, yine oval evlerin açığa çıkarıldığı U/7 ve V/6 açmalarından ele geçen mat boyalı parçalarda rastlanan (Res. 19, 21, Res. 34) kafes biçimli taramadır. Oldukça kalın cidarlı olan parçada (Res. 21) hamur rengi, kahverengi (10 YR 4/2 dark grayish brown) astar rengi içte, devetüyü (10 YR 8/3 -7/3) dışta ise, sarıdır (5 Y 7/2 - 7/3 pale yellow). Bezeme rengi kahverengidir (10 YR 4/2; dark grayish brown). Söz konusu parça üzerinde daire ve kafes taramalı motifin birarada uygulandığı bir süsleme görülmektedir. En yakın paraleli Aegina'dan bir pithosa aittir. Ayrıca paralelleri, Attika ve Peloponnes'e uzanan bir dağılım alanı vermektedir⁵⁴. Diğer bir örnek oval evlerin açığa çıkarıldığı açmalardan ele geçen mat boyalı parçalarda rastlanan (Res. 34) kafes biçimli taramadır⁵⁵. Söz konusu parça üzerinde daire ve kafes taramalı motifin bir arada uygulandığı bir süsleme görülmektedir. En yakın paraleli Aegina'dan bir pithosa aittir⁵⁶. Bu motifler, genelde pithos gövdesinde zikzak ve üçgen motiflerin de görüldüğü bir süsleme kombinasyonu

içinde dikkati çekmektedir⁵⁷.

Orta Hellas mat boyalı pithos tipi kaplarda sıkça görülen diğer bir süsleme biçimi, kalın bantlar ve bu bantlara paralel üçlü ya da dördü ince çizgilerin oluşturduğu üçgenler ya da ince çizgilerle sınırlandırılmış kalın bantlar halinde verilmiş üçgen motiflerdir⁵⁸. Benzer stilde süsleme, Liman Tepe'de Y/5 açmasında oval evlerin bulunduğu alanda yanık topraktan ele geçen mat boyalı parçalarda da görülmektedir (Res. 20, Res. 23-24-25). Orta nitelikte bir hamur yapısına sahip bu parçalarda hamur rengi sarıdır (5 Y 7/3 pale yellow). Astar içte, devetüyü (7.5 YR 6/4 light brown) dışta ise, hamur rengine yakın sarımsı-bejdir (5 Y 7/3 pale yellow). Korunan parçalar üzerinde üçgen motifler oluşturan boya bezeme rengi ise, koyu kahverengidir (10 YR 4/2 dark grayish brown). Benzer süsleme stili, Aegina, Attika ve Peloponnes'de pithos tipi büyük kapların gövdesinde yatay ya da dikey sistemde uygulanmıştır⁵⁹. Ele geçen parçalar arasında birbirine paralel üçgen oluşturan ince çizgiler (Res. 26), kafes tarama (Res. 19, Res. 34) ve kısmen izlenilebilen daire içinde ince çizgilerin oluşturduğu bezeme tarzı (Res. 20, 21, Res. 34) aynı kap üzerinde birden fazla motifin birarada uygulandığı süsleme geleneğini aynen yansıtmaktadır.

Orta Hellas mat boyalı seramikte pithos tipi büyük boyutlu kaplarda karakteristik bir kulp biçimi dikkati çekmektedir. Bu kulplar gövdenin alt kısmında karşılıklı yerleştirilmiş olan tutamak biçimli kulp düzenine sahiptir⁶⁰. Gerek kulp biçimi gerekse kulpları sınırlayan boya bezeme stili açısından benzer örnekler, Liman Tepe'de de bulunmaktadır (Res. 28-29, Res. 34). Y/5 açmasında yukarıda tanıtılan mat boyalılarla aynı buluntu grubuna ait olan kulpların aynı kap parçalarına ait olduğu anlaşılmaktadır⁶¹. Kıta Yunanistan'daki paralelleri daha önce de vurgulandığı gibi, büyük boyutlu kapalı kaplara ait örneklerde görülmektedir⁶².

Öte yandan mat boyalı seramikte gerek pithos gerekse amphora gibi kaplarda düz dip biçimi dikkati çekmektedir. Bu tip diplerde genelde

herhangi bir süslemeye gidilmemiştir. Liman Tepe'de Y/5 açmasına ait mat boyalıları arasında benzer özellikte amphora tipi bir kaba ait olması gereken dip bulunmuştur (Res. 30, Res. 34). Özellikle Y/5 açmasında oval evlerin bulunduğu III 4. tabakasına ait seramik buluntuları arasında ele geçen mat boyalı parçalar belli kap tiplerinden söz edilebilecek ve aynı zamanda Orta Hellas mat boyalılarının geleneksel malzeme ve süsleme stilini yansıtabilecek zengin bir buluntu grubunu vermiştir.

Mat boyalı seramikle ilgili **kronolojik gelişime** bakıldığında gelişim tablosunu Orta Hellas dönemi boyunca gösteren ve kullanım sürecini Geç Hellas dönemi başlarında form ve süsleme stiline bazı farklılıklarıyla devam ettirmiş olan bir malzeme olarak yorumlamak mümkündür. Buna göre mat boyalı seramiğin üretim merkezi konumundaki Aegina'da bu süreci takip etmek mümkündür. Orta Hellas döneminde Aegina adasında Kolonna, Kıta Yunanistan merkezlerinden daha gelişmiş bir kentleşmeyi yansıtmaktadır. Kolonna'da Orta Hellas dönemi, VII. yerleşmesiyle başlamakta ve seramikte önemli bir yenilik olarak mat boyalı seramik görülmektedir⁶³. Mat boyalı seramik VIII. yerleşmede de devam etmekte ve gelişimini gri Minyas seramiğiyle birlikte IX. yerleşmede tamamlamaktadır. Aegina için karakteristik olan kumlu, yeşilimsi-sarı hamur yapısının kullanımı özellikle VIII. yerleşmeden itibaren IX. yerleşmede herhangi bir farklılık göstermeden kullanım sürecini devam ettirmiştir⁶⁴. Orta Hellas döneminin son safhasını temsil eden X. yerleşmede mat boyalı seramik gelişimini daha çok süslemede görülen değişimlerle dikkati çekmiştir. Kolonna'nın VII. yerleşmesine ait seramik, Lerna'nın Orta Hellas dönemi başlangıcına verilen Lerna V A'daki mat boyalı seramiğin form ve bezeme stili açısından paralellik kurulabileceği; VIII. yerleşmenin ise, Lerna V B ile paralel bir dönemi yansıttığı gözlenmiştir. Yine Kolonna'nın IX. yerleşmesi, Lerna V C kısmen V D; Thessalia'da Pefkakia-Magoula'nın 5 ve 6. safhalarıyla paralel bir dönemi verdiği seramikle ilgili stilistik karşılaştırmalar gös-

termektedir. Merkezler arasındaki bu paralelliği Eutresis'in Orta Hellas- ilk yapı safhası ve kısmen ikinci yapı safhasıyla; Lefkandi 5 ve Keos-Ayia Irini IV dönemiyle de kurmak mümkündür. Kolonna X. yerleşmesi ise, Lerna V E, Lefkandi 6, Kiklad'larda Ayia Irini V ve Phylakopi II iii olmak üzere Geç Tunç Çağı'nın başlangıcına uzanmaktadır.

Orta Hellas başlangıcında kuzeydoğu Peloponnes'de yerli seramik grupları arasında kırmızı perdahlı grup, Aegina- "gold glimmer" seramik grubu, siyah perdahlı Minyas seramiği ve mat boyalı seramik grupları bulunmaktadır⁶⁵. Lerna'da mat boyalı seramik en erken IV-V arasında geçiş dönemine tarihlenen "Pithos Evi" kalıntılarında rastlanmıştır. Mat boyalı seramiğin ilk kullanıma başladığı dönemle ilgili kesin bir kanıt oluşturmada ilk buluntu durumunu vermesi açısından önemlidir⁶⁶. Buna göre, Lerna IV'den V'e geçiş sürecinde mat boyalı seramik görülmeğe başlamakta ve gelişimini Orta Hellas dönemi başlangıcı, Lerna V A evresinden itibaren devam ettirmektedir⁶⁷. Lerna VI, Geç Hellas dönemi başına tarihlendirilmekte ve Eutresis'te "sarı Minyas mat boyalı seramik" grubunun görüldüğü üçüncü yapı safhasına paralel bir dönem vermektedir. Goldman, Eutresis'te geçiş evresi üzerindeki Orta Hellas kalıntılarını üç yapı evresinde ele almıştır. Mat boyalı seramik en erken Eski Tunç Çağı'na ait yapı kalıntılarının geç evrelerinde gri Minyas seramiğiyle birarada görülmeğe başlamış ve kullanım sürecini Orta Hellas döneminin ilk yapı evresinde Minyas ve kırmızı seramiklerle birlikte devam ettirmiştir. Mat boyalı seramik gelişimini ikinci ve üçüncü yapı safhalarında tamamlamıştır⁶⁸.

Orta Yunanistan'ın doğusunda diğer bir merkez Eleusis'te Mylonas, Orta Hellas yerleşmesine ait tabakaları iki döneme ayırmıştır. En alt tabakada Minyas seramiğinin yanı sıra yine kırmızı seramik ve mat boyalı seramik kullanımı görülmektedir. Mat boyalı seramik kullanım sürecini Orta Hellas'ın geç tabakalarında da devam ettirmiştir⁶⁹.

Kıta Yunanistan'ın güneyinde Peloponnes böl-

gesinde, Asine Orta Hellas dönemi kalıntıları, OH I-III safhalarına verilmektedir⁷⁰. Bu ayrıma göre, Asine'de Orta Hellas döneminin başlangıcı OH I safhası buluntularına aittir. Bunu takip eden OH II, zengin gri Minyas buluntularıyla dikkati çeker. OH II'den itibaren mat boyalı seramik görülmeğe başlar. OH III'de ise, mat boyalı seramik daha kaliteli, çark yapımı bir malzeme grubuyla gelişimini göstermiştir. Söz konusu dönem, Asine'de Orta Hellas dönemi sonu ve Geç Hellas dönemi başlangıcına tarihlenmektedir⁷¹. Mat boyalı seramiğin dağılım alanı içinde diğer bir merkez, kuzeydoğu Peloponnes'de Korakou'dur. Burada saptanan kültür tabakalarından ilki, Erken Hellas; ikincisi, Orta Hellas ve üçüncüsü, Geç Hellas dönemine aittir. Korakou'da Orta Hellas buluntuları arasında mat boyalı seramik, gri Minyas ve kırmızı seramik gruplarıyla birarada görülmektedir⁷².

Orta ve Güney Yunanistan'da mat boyalı seramiğin dağılım alanı kapsamında belirlenebilen kronolojik gelişimini, Kuzey Yunanistan'da Pefkakia-Magoula kazıları ile de izlemek mümkündür. Pefkakia-Magoula'da mat boyalı seramik Orta Hellas döneminin 3-5. evrelerinde görülmektedir. Malzeme olarak henüz Peloponnes'te tanınmayan bir grubu oluşturmaktadır. Zengin bir malzeme ve bezeme stiliyle mat boyalı seramik, Pefkakia-Magoula'da safha 4-7 arasında takip edilmektedir⁷³. Mat boyalı seramiğin yayılım alanı içinde Thessalia kıyı bölgesi ile güney Yunanistan arasında seramik gruplarında farklılık dikkati çekmiştir⁷⁴. Kronolojik değerlendirmelerle mat boyalı seramiğin kullanım süreci kuzeydoğu Peloponnes'te GH I dönemine uzatılırken, Orta Yunanistan ve Thessalia'da bu süreç daha uzun bir zaman dilimine yayılmakta ve GH II hatta GH III A 1 dönemine değin uzatılabilmektedir⁷⁵.

Bu değerlendirmeler ışığında, Liman Tepe'de Orta Tunç Çağı'nın III 3 ve 4. tabakalarına ait mat boyalı seramik örnekleriyle ilgili çalışmalar, hem malzeme-teknik hem bezeme biçimi- motifler hem de motiflerin kap üzerindeki uygulaması açısından Orta Hellas mat boyalılarıyla tamamen benzer niteliklere sahip olduğu sonucunu

ortaya koymaktadır. Orta nitelikte kumlu bir hamur yapısında olup hamur renginin sarı, yeşilimsi-sarı ya da pembe renkleri vermesi bu benzerliği doğrulamaktadır. Kap yüzeyinin işleniş astarının genelde hamur rengine olması, boya bezemenin mat kahverengi, kırmızimsı-kahverengi ya da mor renkleri yansıması ve motifler yine Orta Hellas mat boyalı seramik geleneğini göstermektedir. Tüm bu özellikler, Liman Tepe mat boyalılarının Aegina üretimi olarak yorumlanmasında en önemli kriterleri oluşturmuştur. M.Ö. 3. bin-den itibaren gerek Yunanistan gerekse Ege adalarıyla ilişkilerini farklı seramik gruplarıyla yansıtan Liman Tepe'nin Orta Tunç Çağı başında bu ilişkileri mat boyalı seramik geleneği ile devam ettirdiği anlaşılmaktadır. Liman Tepe'de stratigrafisi belli bir tabaka malzemesi olan mat boyalı seramik, hiç şüphesiz Liman Tepe'nin Orta Tunç Çağı kronolojisinde yerini almaktadır. Liman Tepe'de Orta Tunç Çağı seramik gelişiminde Minyas seramiğinin yanı sıra mat boyalı seramik, Ege dünyasında bölgeler arası ilişkilerin yakınlığında önemli bir rol oynamaktadır. Aynı tabakada ele

geçen ince nitelikli kırmızı astarlı ve perdahlı yüzey işlenişine sahip seramik ise, Batı Anadolu'da Orta Tunç Çağı başına ait seramik gelişiminden tanınan bir seramik grubunu oluşturmaktadır. Buna göre, Liman Tepe bir taraftan mat boyalılarıyla Ege kronolojisinde diğer taraftan yerel üretiminde kırmızı seramiğiyle ve ayrıca gri Minyas seramiğiyle Anadolu kronolojisinde paralel bir kronoloji tablosu vermektedir⁷⁶. Liman Tepe'nin Ege Bölgesi'yle ilişkileri, sadece Orta Tunç Çağı ile sınırlı kalmamış Geç Tunç Çağı'nda Myken kültürünün varlığını kanıtlayan ithal ve yerli olmak üzere Myken seramiğiyle de devam ettirmiştir. Bu bağlamda kronolojik açıdan da bu sürekliliği gözlemek mümkün olmuştur⁷⁷. Böylece seramik buluntularının malzeme, form ve süsleme nitelikleri açısından gösterdiği stilistik özellikleriyle Liman Tepe, Orta ve Geç Tunç Çağ'ları boyunca Ege dünyasıyla bağlantılı bir kültür tarihine sahip olduğunu desteklemekte ve Ege Bölgesi kültürel gelişiminde Batı Anadolu'nun yerini bu açıdan da yansıtmaktadır.

NOTLAR

- 1 A. Furtwängler - G. Loeschke, 1879.
- 2 A. Furtwängler - G. Loeschke, 1879, 2.
- 3 A. J. B. Wace - C. W. Blegen, 1916-18, 175 v.d.
- 4 A. J. B. Wace - C. W. Blegen, 1916-18, 183 v.d.
- 5 C. W. Blegen, 1921.
- 6 H. Goldman, 1931, 144 v.d.; R. Wünsche, 1977a, 11.
- 7 Goldman, 1931, 144.
- 8 R. J. Buck, 1956.
- 9 Dağılım alanı için bkz.; R. J. Buck, 1956, 1-15, Lev. I; R. J. Buck, 1964, 231 v.d. Malzeme ve teknik özellikleri kapsayan sınıflandırma için bkz. R. J. Buck, 1956, 16-20.
- 10 R. J. Buck, 1956, 17-19.
- 11 R. J. Buck, 1956, 19-20. İlgili seramik gruplarına ait kap formları ve süsleme biçimleri için bkz. R. J. Buck, 1956, 18-94.
- 12 R. J. Buck, 1956, 168-169.
- 13 D. Fimmen, 1909, 24-25, Synchronistische Tabelle mit Index.; D. Fimmen, 1921, 76 v.d.
- 14 C. W. Zerner, 1978, 150-158.
- 15 C. W. Zerner, 1978, 150, 156-158, C. W. Zerner, 1986, 64 v.d., C. W. Zerner, 1988, 1-5.
- 16 C. W. Zerner, 1986, 64-66, J. Maran, 1992a, 179-199; C. W. Zerner, 1993, 49.
- 17 H. Mommsen-W. Gauss-S. Hiller-D. Ittameier-J. Maran, 2001, 80-81, Aegina seramik gruplarıyla ilgili kimyasal analiz (NAA methodu) değerlendirmeleri için bkz. H. Mommsen-W. Gauss-S. Hiller-D. Ittameier-J. Maran, 2001, 81-85, Res. 1, Tab. 3.
- 18 R. Wünsche, 1977a, 89.
- 19 Aegina adası bulunduğu coğrafi konumu nedeniyle Erken Hellas döneminden itibaren Kıta Yunanistan ile paralel bir kültürel gelişim göstermiştir. Özellikle Kolonna kazılarında açığa çıkarılan ve "Weisses Haus" olarak adlandırılan yapı, Kıta Yunanistan'da Erken Hellas II dönemine verilen koridorlu yapı geleneğini yansıtmakta ve ilişkilerin Erken Hellas dönemine uzandığını göstermektedir; J. W. Shaw, 1987, 59-79, J. W. Shaw, 1990, 183-194, M. B. Cosmopoulos, 1991, Erken Hellas döneminde Aegina ve Yunanistan arasındaki kültürel ilişkiler, Orta Hellas döneminde paralel bir seramik gelişimiyle de takip edilebilmiştir. Bkz. H. Walter - F. Felten, 1981, R. Wünsche, 1977a, 89, 115, 128.
- 20 H. B. Siedentopf, 1991.
- 21 H. B. Siedentopf, 1991, 14-43.
- 22 H. B. Siedentopf, 1991, 44-47.
- 23 R. Wünsche, 1977a, 87-91, R. Wünsche, 1977b, 7-27.
- 24 R. Wünsche, 1977a, 88.
- 25 R. Wünsche, 1977a, 89-91. Stil gruplarıyla ilgili kronolojik tablo için bkz. R. Wünsche, 1977a, 95.
- 26 J. Maran, 1993, 237.
- 27 C. W. Zerner, 1988, 3, Res. 13, 37, 14, 39.
- 28 J. Maran, 1993, 237.
- 29 H. B. Siedentopf, 1991, 33, Lev. 64, 460-465.
- 30 C. W. Zerner, 1988, 2, Res. 5, 14, 6, 15.
- 31 H. B. Siedentopf, 1991, 27, Lev. 46, 203.
- 32 J. C. Overbeck, 1989, Lev. 47, 31-33.
- 33 J. Maran, 1993, 237.
- 34 J. Maran, 1993, 234-238.
- 35 J. Maran, 1992b, 148 v.d.
- 36 J. Maran, 1992b, 149-158.
- 37 J. Maran, 1992b, 160-171.
- 38 J. Maran, 1992b, Res. 9-14.
- 39 Motiflerle ilgili ayrıntılı tanım ve sınıflandırmalar için bkz. R. J. Buck, 1956, 47-94, Lev. V-VII.
- 40 R. J. Buck, 1956, 51-54.
- 41 R. J. Buck, 1956, 62-66.
- 42 R. J. Buck, 1956, 77-94.

- 43 Liman Tepe mat boyalı seramik buluntularıyla ilgili bu çalışmada her zaman olduğu gibi destekleyici ve yapıcı yardımlarından dolayı Liman Tepe kazı başkanı, hocam Prof. Dr. Hayat Erkanal'a teşekkür etmeyi bir borç bilirim. Liman Tepe kazı çalışmaları, Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, İnstitute for Aegean Prehistory (INSTAP), A. Ü. Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Araştırma Fonu, Türk Tarih Kurumu ve TÜBİTAK tarafından desteklenen bir proje kapsamında gerçekleştirilmektedir. Burada adı geçen kurumlara ilgi ve desteklerinden ötürü teşekkürlerimizi sunarız.
- 44 Liman Tepe'de ele geçen mat boyalı seramik, Orta Hellas mat boyalı seramiğin hamur yapısı, yüzey işlenişi, bezeme niteliği ve bunlarla ilgili renk tanımları açısından karakteristik özellikler yansıtan seramik gruplarını vermektedir. Bu nedenle bu bölümde, özellikle Liman Tepe mat boyalı seramiğinin tanıtılmasında hamur, yüzey ve bezeme niteliklerinin yanı sıra Munsell Renk Kataloğu da kullanılarak mümkün olduğunca ayrıntılı bir renk ve motif tanımına gidilmiş ve böylece bölgelerarası seramik gelişiminde ilişkilerin daha iyi vurgulanması amaçlanmıştır. Bu bağlamda, yapılan stilistik karşılaştırmalarla benzer bir seramik gelişiminin yanı sıra kronolojik açıdan da yine Ege Bölgesi'yle paralellüğünün saptanmasına çalışılmıştır. Bkz. S. Günel, 1999, Tablo: 1.
- 45 H. Erkanal - S. Günel, 1996, 234 vd.; S. Günel, 1999, 51-52, 64.
- 46 Karş. **Aegina** - **Kolonna**: H. B. Siedentopf, 1991, 64 Lev. 43, 188, **Eleusis**: Mylonas, 1932, 93-94, Res. 73, 223.
- 47 Bantlar arasında ince çizgilerden oluşan zikzak bezeme, Orta Hellas mat boyalı seramikte çok sık uygulanan bir süsleme stilini temsil eder; R. J. Buck, 1956, 60, Motif: 29 a.
- 48 Karş. **Aegina** - **Kolonna**: H. B. Siedentopf, 1991, Lev. 67; **Atina**: S. A. Immerwahr, 1971, 61 v.d. Res. 302, **Argos** - **Aspis**: E. J. Forsdyke, 1925, 49 Res. 51; **Asine**: S. Dietz, 1980, 91, 102, Res. 84, 68, 101, 168; O. Frödin - A. W. Persson, 1938, 274, Res. 190; **Pylos**: C. W. Blegen - M. Rawson - L. W. Taylour - W. P. Donovan, 1973, 31 v.d. Res. 125, 137, 11; **Midea**: G. Walberg, 1992, 25 Res. 7.
- 49 Karş. için bkz. H. B. Siedentopf, 1991, 18, 56, Lev. 8, 35, Lev. 9, 36 a, Lev. 19, 91.
- 50 C. W. Zerner, 1978, 117, B 1486/ 2, Lev. XVII, Res. 15.
- 51 R. J. Buck, 1956, 58 Motif: 24 a; 26.
- 52 R. J. Buck, 1956, 52, Motif: 6 a.
- 53 R. J. Buck, 1956, 84 Motif: 101.
- 54 Karş. **Aegina** - **Kolonna**: H. B. Siedentopf, 1991, 50 Lev. 5, 9, 39, 170; **Atina**: S. A. Immerwahr, 1971, 62, 81 Lev. 20, 314; **Eutresis**: H.

- Goldman, 1931, 150 Res. 206, 4; **Tiryns** - **Kandia**: H. Döhl, 1973, 216-217 Lev. 85, 3-4, 86, 3; **Eleusis**: Mylonas, 1932, 88, Res. 67, 15; **Keos** - **Ayia Irini**: P. Aupert, 1975, 678, Res. 187; **Keos-Ayia Irini**: J. L. Overbeck, 1989, Lev. 59: 17 a, g.
- 55 R. J. Buck, 1956, 61 Motif: 34.
- 56 H. B. Siedentopf, 1991, Lev. 3: 4; H - G. Buchholz - V. Karageorghis, 1971, 871.
- 57 Karş. **Aegina**: H. B. Siedentopf, 1991, 50, Lev. 3: 4, 51, Lev. 4: 16, 60, Lev. 29: 127 c, 63, Lev. 39: 170; **Atina**: S. A. Immerwahr, 1971, 62, 81, Lev. 20: 314, 21, 318; **Eutresis**: H. Goldman, 1931, 150, Res. 206, 1; **Eleusis**: Mylonas, 1932, 88, Res. 67; **Pylos**: C. W. Blegen - M. Rawson - L. W. Taylour - W. P. Donovan, 1973, 33, Res. 137: 10; **Tiryns** - **Kandia**: H. Döhl, 1973, 216-217, Lev. 86, 1-3; **Argos** - **Deiras**: J. Deshayes, 1966, Lev. 39.
- 58 R. J. Buck, 1956, 63-64, Motif: 40.
- 59 Karş. **Aegina**: H. B. Siedentopf, 1991, 64, Lev. 9, Lev. 43, 187-188, Lev. 44, 189-190, Lev. 45, 200; H - G. Buchholz - V. Karageorghis, 1971, 870; **Atina**: S. A. Immerwahr, 1971, Lev. 21, 318, **Eutresis**: H. Goldman, 1931, 150 Res. 206, 3; **Tiryns** - **Kandia**: H. Döhl, 1973, 216-217, Lev. 84, 3-4, Lev. 85, 2, 4, Lev. 86: 2; **Eleusis**: Mylonas, 1932, 97, Res. 78.
- 60 H - G. Buchholz - V. Karageorghis, 1971, Res. 870-871.
- 61 Karş. **Atina**: S. A. Immerwahr, 1971, Lev. 21; **Eleusis**: Mylonas, 1932; **Keos-Ayia Irini**: J. L. Overbeck, 1989, 153, Lev. 74: Grup C B: 7 d.
- 62 Kulp biçimi ve boya bezeme stili açısından karşı. **Aegina**: H. B. Siedentopf, 1991, Lev. 3: 4; H - G. Buchholz - V. Karageorghis, 1971, 870-871; **Eleusis**: Mylonas, 1932, 97, Res. 78.
- 63 O. T. P. K. Dickinson, 1977, 32-33; H. Walter - F. Felten, 1981, 123; J. Maran, 1998, 36.
- 64 H. Walter - F. Felten, 1981, 133.
- 65 J. Maran, 1998, 14-15.
- 66 C. W. Zerner, 1978, 150.
- 67 C. W. Zerner, 1978, 191-192.
- 68 H. Goldman, 1931, 124-125, 144, 150, 162.
- 69 G. E. Mylonas, 1932, 151-159.
- 70 O. Frödin - A. W. Persson, 1938, 199 v.d.
- 71 O. Frödin - A. W. Persson, 1938, 259-260, 271.
- 72 C. W. Blegen, 1921, 34-35, 127.
- 73 J. Maran, 1992b, 147-181, Res. 9-14.
- 74 J. Maran, 1998, 53.
- 75 J. Maran, 1992b, 374.
- 76 Karş. için bkz. S. Günel, 1999, 51 v.d. Tab. 1.
- 77 S. Günel, 1999, 59-62.

KAYNAKÇA

AUPERT, P., 1975

"Chronique Des Fouilles et Découvertes Archéologiques en Grèce en 1974", *Bulletin de Correspondance Hellénique* 99, 676-678

BLEGEN, C. W., 1921

Korakou. A Prehistoric Settlement near Corinth, Boston, Rumford

BLEGEN, C. W., M. RAWSON, L. W. TAYLOUR, W. P. DONOVAN, 1973

The Palace of Nestor at Pylos in Western Messenia III, Princeton, Princeton University Press.

BUCHHOLZ, H - G., V. KARAGEORGHIS, 1971

Altägäis und Altkypros, Tübingen

BUCK, R. J., 1956

Middle Helladic Matt-painted Pottery, Diss. University of Cincinnati

BUCK, R. J., 1964

"Middle Helladic Matt-painted Pottery", *Hesperia* 33, 231-313

COSMOPOULOS, M. B., 1991

The Early Bronze Age 2 in the Aegean, SIMA 98, Jonsered.

DESHAYES, J., 1966

Argos. Les Fouilles de la Deiras, Ecole Française d'Athènes,

Etudes Peloponnesiennes 4. Paris

DICKINSON, O. T. P. K., 1977

The Origins of Mycenaean Civilisation, SIMA 49. Göteborg, Paul Åström Förlag.

DIETZ, S., 1980

Asine II. Results of the Excavations East of the Acropolis 1970-74. Stockholm, P. Åström

DÖHL, H., 1973

"Die Prähistorische Besiedlung von Synora", *Tiryns* VI, Forschungen und Berichte, Mainz am Rhein, Zabern

ERKANAL, H., S. GÜNEL, 1996

"1995 Yılı Liman Tepe Kazıları", XVIII. Kazı Sonuçları Toplantısı I, 231-249

FIMMEN, D., 1909

Zeit und Dauer der kretisch-mykenischen Kultur, Leipzig-Berlin, Verlag von B. G. Teubner

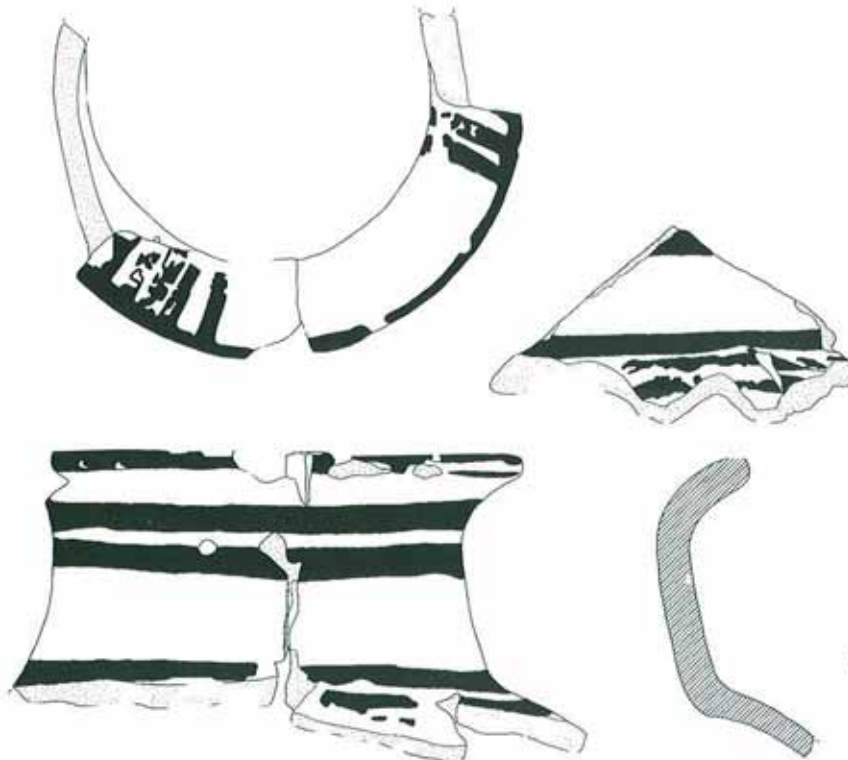
FIMMEN, D., 1921

Die kretisch-mykenische Kultur, Leipzig, Teubner

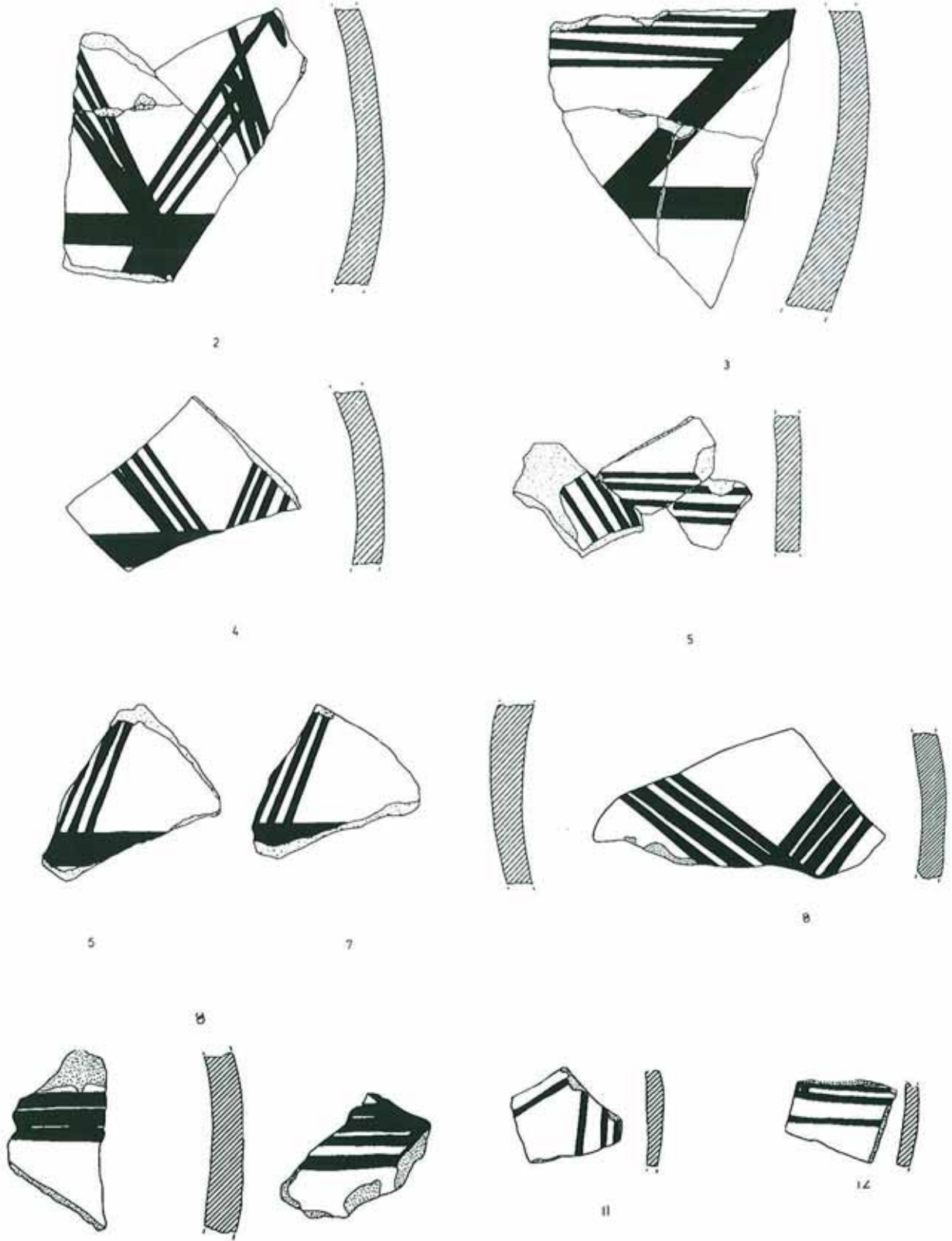
FORSDYKE, E. J., 1925

Catalogue of the Greek and Etruscan Vases in the British Museum: Prehistoric Aegean Pottery I. London

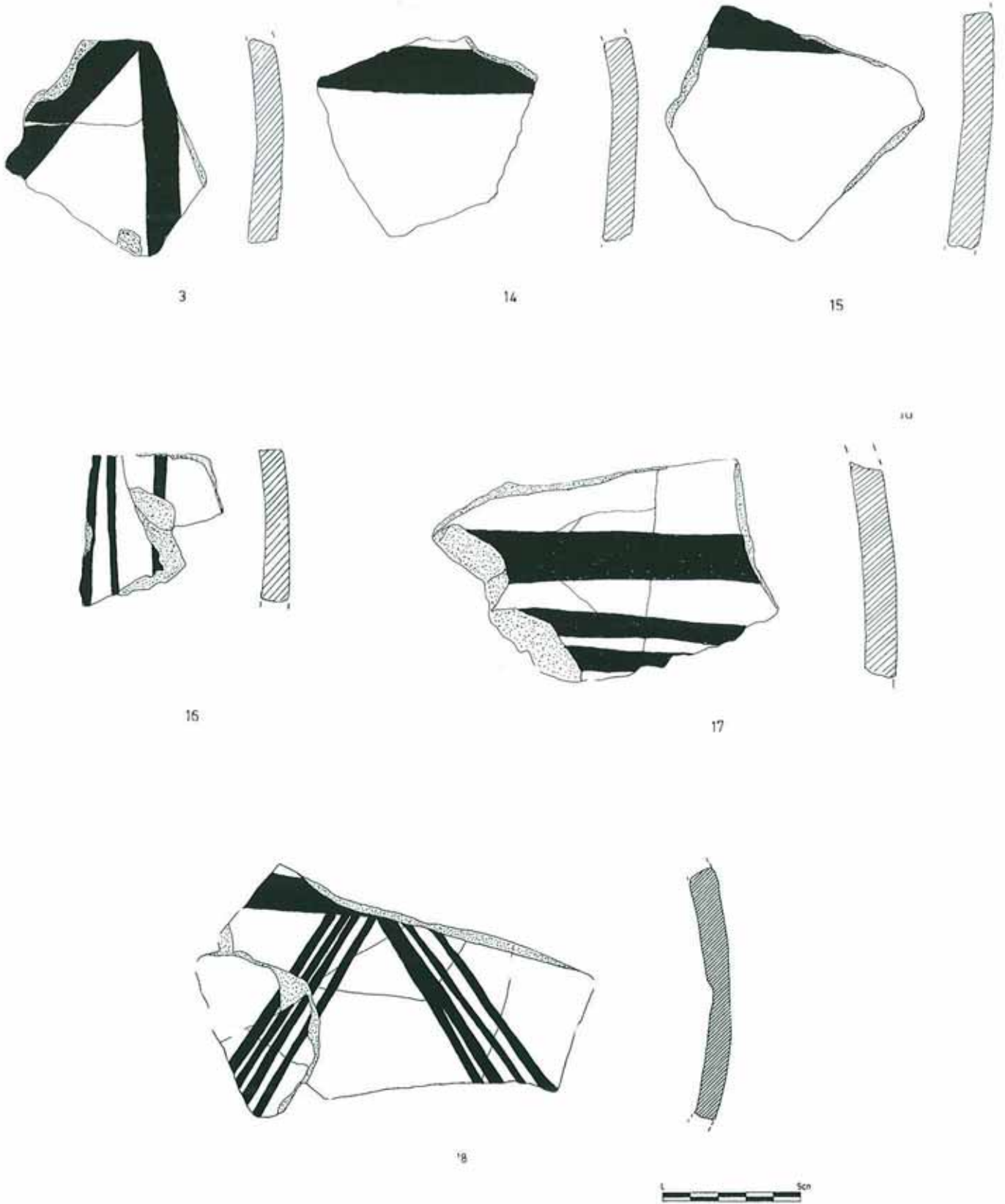
- FRÖDIN, O., A. W. PERSSON, 1938
Asine. Results of the Swedish Excavations 1922-30, Stockholm, General Litograf Anstalts
- FURTWÄNGLER, A., G. LOESCHKE, 1879
Mykenische Tongefäße, Berlin.
- GOLDMAN, H., 1931
Excavations at Eutresis in Boeotia, Cambridge, Harvard University
- GÜNEL, S., 1999
 "Vorbericht über die mittel- und spätbronzezeitliche Keramik vom Liman Tepe", *Istanbuler Mitteilungen* 49, 41-82
- IMMERWAHR, S. A., 1971
The Athenian Agora. The Neolithic and Bronze Ages, Princeton, American School of classical Studies Athens
- MARAN, J., 1992a
Kiapha Thini, Ergebnisse der Ausgrabungen II.2. 2. Jt. v. Chr.: Keramik und Kleinfunde, Marburger Winckelmann-Programm 1990, Marburg.
- MARAN, J., 1992b
Die Deutschen Ausgrabungen auf der Pevkakia-Magula in Thessalien III. Die mittlere Bronzezeit I-II. BAM 30-31, Bonn, Verlag Philipp von Zabern
- MARAN, J., 1993
 "Heinrich B. Siedentopf, Matthema Keramik der Mittleren Bronzezeit", *Germania* 71, 234-238
- MARAN, J., 1998
Kulturwandel auf dem griechischen Festland und den Kykladen im späten 3. Jahrtausend v. Chr. Bonn, Verlag Dr. Rudolf Habelt GmbH
- MOMMSEN, H., W. GAUSS, S. HILLER, D. ITTAMEIER, J. MARAN, 2001
 "Charakterisierung bronzezeitlicher Keramik von Ägina durch Neutronaktivierungsanalyse", E. POHL, U. RECKER, C. THEUNE (ed.) *Archäologischer Zellwerk. Beiträge zur Kulturgeschichte in Europa und Asien*, Festschrift für Helmut Roth zum 60. Geburtstag, Rahden/Westf. Verlag Marie Leidorf GmbH, 79-96.
- MYLONAS, G. E., 1932
 (K. ΚΟΥΡΟΥΝΙΩΤΗ) ΕΛΕΥΣΙΝΙΑΚΑ. ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΝ ΕΣΤΙΑ. ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
- OVERBECK, J. C., 1989
Keos VII. Ayia Irini, Period IV. Part 1: The Stratigraphy and the Find Deposits, Mainz am Rhein, Verlag Philipp von Zabern
- SHAW, J. W., 1987
 "The Early Helladic II Corridor House. Development and Form", *American Journal of Archaeology* 91, 59-79.
- SHAW, J. W., 1990
 "The Early Helladic II Corridor House. Problems and Possibilities", DARQUE, TREUIL (ed.) *L'habitat Égéen Préhistorique*, *Bulletin de Correspondance Hellénique* 19, Paris.
- SIEDENTOPF, H. B., 1991
Alt-Ägina IV.2: Matthema Keramik der Mittleren Bronzezeit, Mainz am Rhein, Zabern
- WACE, A. J. B., C. W. BLEGEN, 1916-18
 "The Pre-Mycenaean Pottery of the Mainland", *The Annual of the British School at Athens* 22, 175-189
- WALBERG, G., 1992
 "Excavations on the Lower Terraces at Midea", *Opuscula Aethniensia* 19/2, 23-39
- WALTER, H., F. FELTEN, 1981
Die Vorgeschichtliche Stadt; Befestigungen, Häuser, Funde, Alt-Ägina III.1. Mainz am Rhein.
- WÜNSCHE, R., 1977a
Studien zur äginetischen Keramik der frühen und mittleren Bronzezeit, München-Berlin, Deutscher Kunstverlag
- WÜNSCHE, R., 1977b
 "Die Entwicklung der mittelhelladischen matthematischen Keramik", *Münchner Jahrbuch der bildenden Kunst* 28, 7-27
- ZERNER, C. W., 1978
The Beginning of the Middle Helladic Period at Lerna, Ph.D. thesis, University of Cincinnati, University Microfilms International
- ZERNER, C. W., 1986
 "Middle Helladic and Late Helladic I Pottery from Lerna", *Hydra, Working Papers in Middle Bronze Age Studies* 2, 58-74
- ZERNER, C. W., 1988
 "Middle Helladic and Late Helladic I Pottery from Lerna: Part II", *Hydra, Working Papers in Middle Bronze Age Studies* 4, 1-51.
- ZERNER, C. W., 1993
 "New Perspectives on Trade in the Middle and Late Helladic Periods on the Mainland", *Wace and Blegen, Pottery as Evidence for Trade in the Aegean Bronze Age*, C. ZERNER- P. ZERNER- J. WINDER (ed.), Amsterdam.

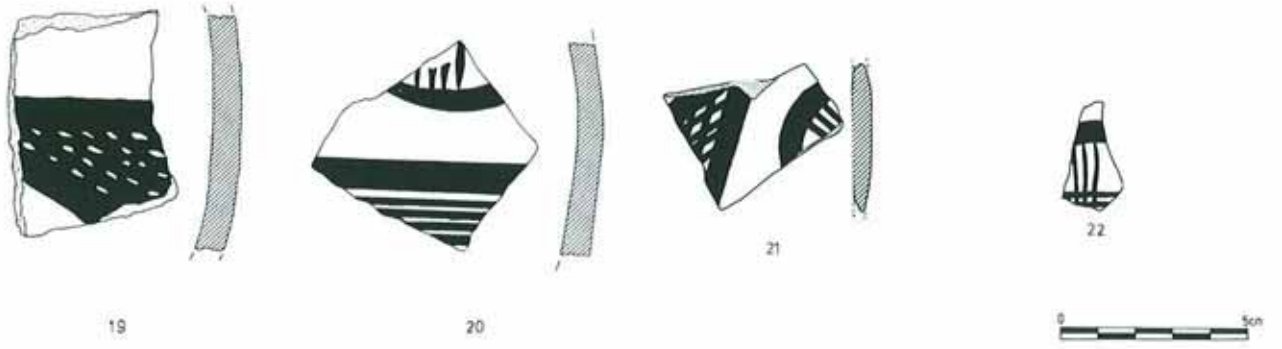
Resim 1: V/5 açması; boyun parçası

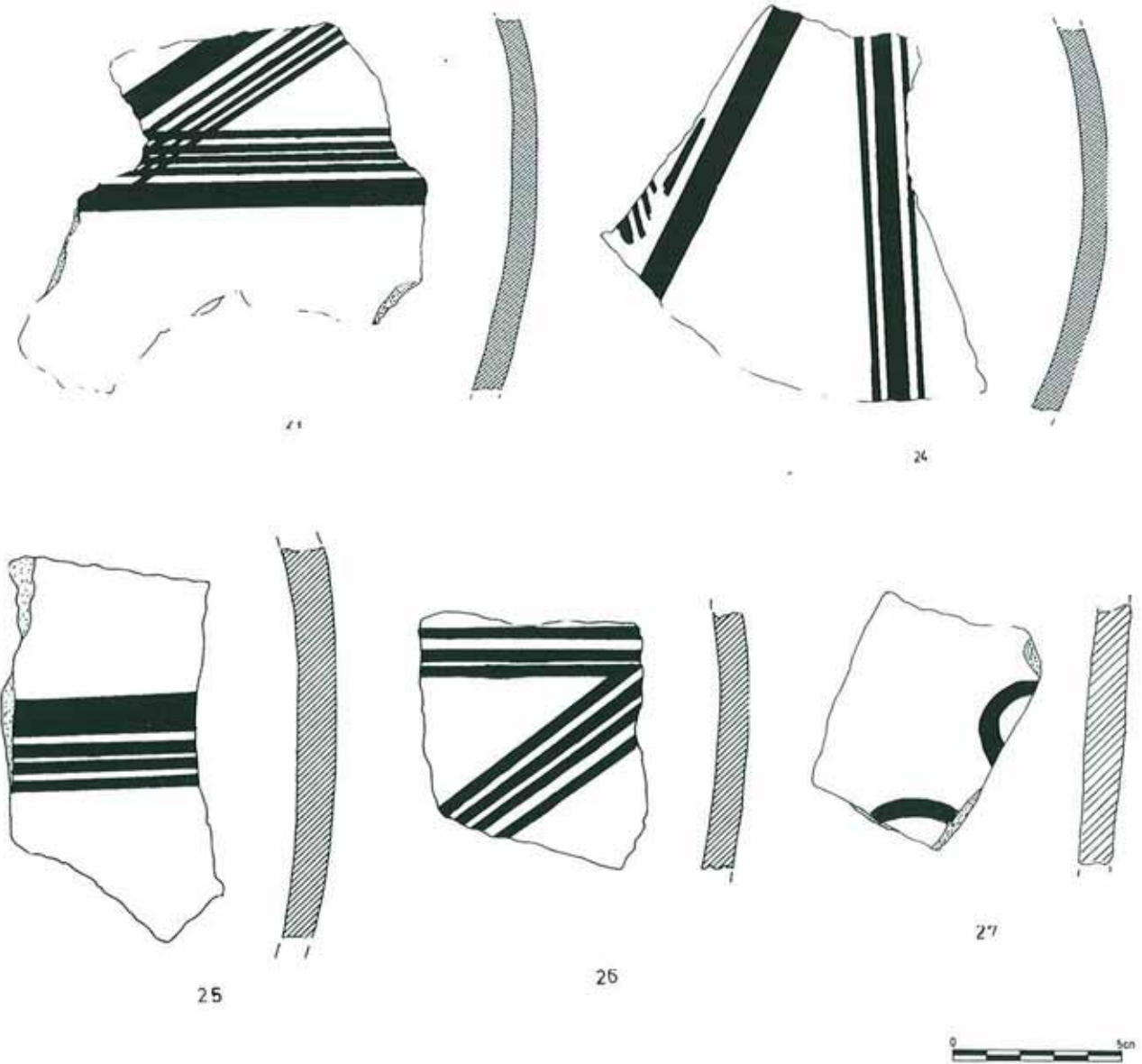
Resim 2-7: V/4 açması; gövde parçaları, 8-10 Y/4 açması; gövde parçaları, 11-12 V/5 açması; gövde parçaları

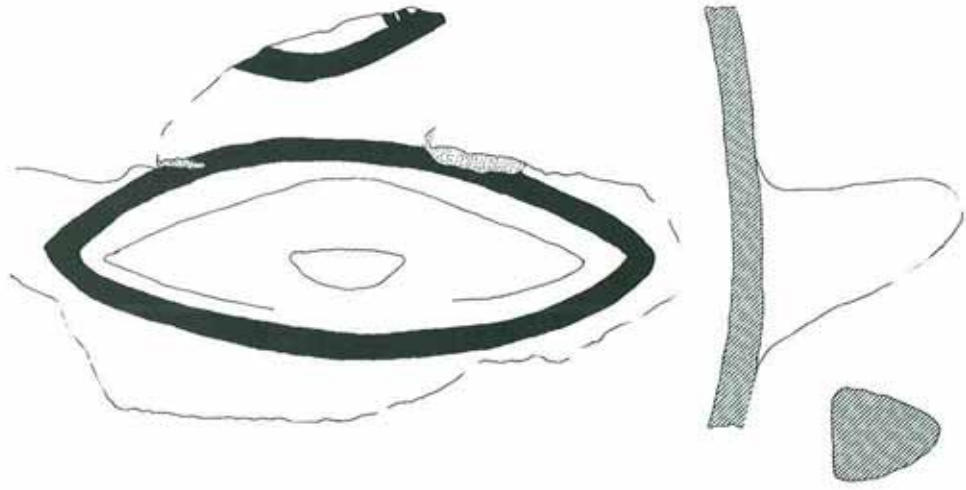
Resim 13: Y/4 açması; gövde parçası, 14-16: V/4 açması; gövde parçaları, 17: Y/4 açması; gövde parçası, 18: V/5 açması, oval evden; gövde parçası

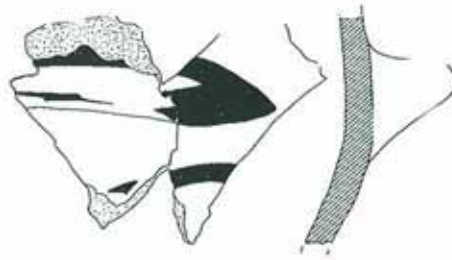
Resim 19-22: Y/5 açması, oval evden ; gövde parçaları

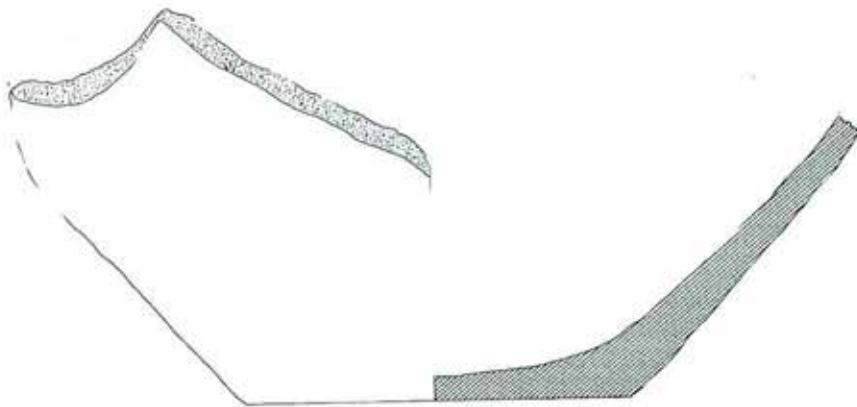
Resim 23-26: Y/5 açması, oval evden; gövde parçaları, 27 V/4 açması; gövde parçası

28

29

30

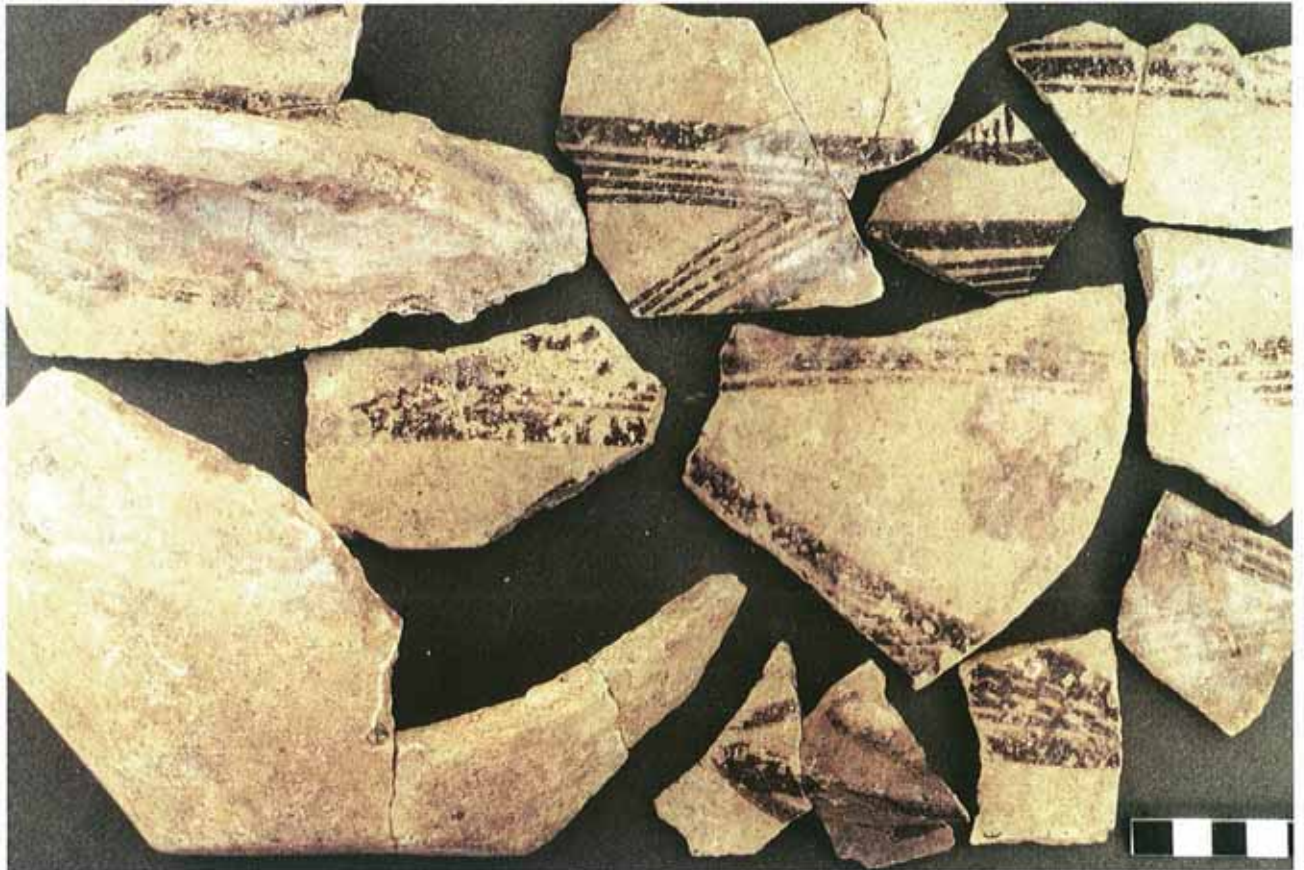
Resim 31: V/4 açması; gövde parçaları

Resim 32: Y/4 açması; gövde parçaları

Resim 33: Y/4 ve V/4 açmaları; gövde parçaları

Resim 34: Y/5 açması; gövde parçaları